

Eli Arístides, a Roma

Pilar Gómez

Tu regere imperio populos, Romance, memento
(hae tibi erunt artes), paciue imponere morem,
parcere subiectis et debellare superbos.

Virgili, *Eneida* VI 851-853.

1. Els mariners i els caminants tenen costum de fer vots pels seus projectes; pràctica que ja algun poeta ha parodiat, tot dient que «s'ofrenava una víctima amb banyes d'or». ¹ Nosaltres també, ciutadans, en iniciar el camí i la travessa que ens han conduït fins aquí, férem el vot de dedicar públicament a la ciutat una oració no mancada d'inspiració ni de cura ni d'art. 2. Però no era possible d'oferir un discurs proporcionat a la ciutat, sinó que calia realment fer encara un segon vot. Per tant, si potser és actitud pròpia d'algú més vanitos sentir-se capaç de pronunciar un discurs igualable a la majestat d'una ciutat tal, el que és nosaltres, certament, prometérem parlar només d'acord amb les nostres possibilitats, quan altres oradors parangonen llurs innates capacitats fins i tot amb les dels déus. 3. Vosaltres, però, homes que habiteu aquesta gran ciutat, si sospiteu que no traeixo el vot fet, doneu suport a la meua audàcia, perquè després dels elogis inicials, puguem dir, tot seguit, que hem trobat uns homes de condició tal, que a l'acte proporcionen a qualsevol orador,

«àdhuc si abans era inepte per als dons de les Muses»
—com diu Eurípides²—, l'escaiença i l'habilitat per a poder parlar àdhuc per damunt dels seus dots habituals. 4. Tots celebren i celebraran la vostra ciutat, i l'enxiqueixen més que si callessin, tant que llur silenci no la faria més gran ni més petita del que és en realitat, sinó que mantindria una opinió inalterada, però els discursos fan el contrari del que es proposen. Car, malgrat

1. Cfr. *CAF* III, p. 546 n. 784 K.

2. Cfr. fr. 663 NAUCK.²

les paraules de lloança, no assenyalen exactament quin és el motiu d'admiració, ans, com si un pintor, tot intentant de representar amb el seu art un cos bell i admirable, fracassés a la fi, tothom preferiria o que no l'hagués dibuixat, sinó que hagués permès de contemplar-lo al natural, o que no els hagués ofert una vil imitació, d'aquesta mateixa manera, crec jo, també s'esdevé amb la vostra ciutat. 5. Els discursos obliden la majoria de les seves meravelles i em sembla que fan com si algú, desitjós de manifestar una gran admiració davant la magnitud d'un exèrcit —com ara el de Xerxes—, digués més tard que ha vist deu o vint mil infants, i la mateixa quantitat de genets, amb la qual cosa no hauria esmentat en la seva lloança ni tan sols una mínima part de la totalitat de l'exèrcit.

6. La primera ciutat, doncs, que bé ha posat a prova la incapacitat de l'oratória per a reeixir plenament en els seus objectius, és aquesta, ja que no només és impossible parlar-ne amb dignitat, sinó també contemplar-la com cal. En realitat, ha d'ésser un Argos omnivident, o més aviat, un déu omnivident, qui vulgui abastar-la en el seu conjunt. ¿Qui, després de veure tants turons ocupats, tantes contrades del pla urbanitzades, o tan gran extensió de terra sota el nom d'una única ciutat, podria més tard evocar-ho tot amb fidelitat?; des de quina talaia? 7. Justament allò que Homer diu de la neu, que un cop escampada,

«amaga els alts cims de les muntanyes, elevats promontoris, planes cobertes d'herbei, els rics treballs de mà d'home, i àdhuc s'escampa damunt el mar gris, els ports i les ribes»,³

això és també aplicable a aquesta ciutat: amaga els cims de les muntanyes, amaga la terra de la planura i arriba fins i tot al mar, on esdevé empori comú de tots els homes i administradora comuna de tots els productes de la terra. El lloc d'ella que algú habiti, sigui on sigui, no és obstacle per a estar igualment en el centre. 8. D'altra banda, la seva extensió no és considerable tan sols quant a la superfície, ans, en realitat, i més enllà del símil, cap amunt arriba a un nivell tan enlairat que no és possible comparar la seva alçària a una capa de neu, sinó més aviat als cims mateixos. Com un home que avantatja molt els altres en talla i en força, no se sent satisfet, si no els aixeca i els duu a sobre, de la mateixa manera també aquesta ciutat, colonitzadora de tan gran quantitat de terra, no se sent satisfeta amb la seva extensió, ans pujant-se a l'esquena altres ciutats de semblant magnitud, les porta unes damunt les altres. Així, doncs, té com a epònim el seu propi nom, i cap altra cosa que «força» és el que la defineix. De manera que, si hom volgués donar-la a conèixer amb tota exactitud i posar a una mateixa altura sobre la terra les ciutats que ara ocupen indrets enlairats, col·locant-les l'una al costat de l'altra, omplirien, crec jo, tota la superfície d'Itàlia i una única ciutat s'estendria sense falla fins al mar Jònic. 9. De fet, aquesta ciutat té una immensitat tal, que jo ara no podria assenyalar-la amb precisió, sinó que els

3. *Il.* XII 282-4.

propis ulls són millors testimonis ja que no és possible dir d'ella, com de les altres: aquí s'alça. Ni tampoc les paraules que hom ha dit de la ciutat dels atenesos i de la dels lacedemonis, en afirmar, d'una, que la seva grandària semblaria doble del seu poder, i de l'altra, que molt inferior a la seva potència semblaria la seva dimensió —i amb això no vull blasmar el model emprat—, no serien aplicables al nostre cas, puix que ningú no podria dir d'aquesta ciutat, gran en tot, que no s'hagi procurat una força paral·lela a tan gran magnitud. Qui contempla l'imperi en tota la seva vastitud, admira la ciutat, bo i considerant que una mínima part governa tota la terra; però, quan hom mira la ciutat només i els seus límits, no s'estranya si tot el món habitat és dirigit per ella. 10. Justament allò que algun escriptor⁴ deia de l'Àsia, que un únic home governava una extensió de terra tan gran com la que el sol travessa —afirmació inexacta, si hom no exclou tota la Líbia i Europa dels límits que marquen l'eixida i l'ocàs del sol—, això és el que ara s'ha esdevingut realitat, ja que els vostres dominis coincideixen amb la trajectòria del sol, i el sol travessa els vostres dominis. No són els espadats marítims de les Quelidònees ni els de les Ciànees les fites del vostre imperi,⁵ ni la distància d'una jornada a cavall a les vores del mar, ni exerciu la vostra sobirania dins d'uns límits fixats, ni és una altra persona la que dictamina fins on podeu governar; ans el mar, com una mena de cenyidor, s'estén enmig del món habitat, és a dir, de la vostra hegemonia. 11. Al seu entorn els continents s'allargassen, tan grans com són,⁶ oferint-vos sempre quelcom d'ells mateixos. D'arreu de la terra i del mar són portats els variats productes que fan néixer les estacions o que subministren cadascun dels paratges, rius, ports i arts, grecs o bàrbars, de manera que, si hom desitja veure'ls plegats, cal o que travessi tota la terra per a contemplar-los o que s'adreci cap a aquesta ciutat. Els productes, naturals o manufacturats, de tots els pobles no és possible trobar-los, si no és aquí, en tot temps i abundor. Tan gran és el nombre de naus que de tot arreu i en qualsevol estació i època de l'any aquí aborden amb tota mena de càrrega, que la ciutat sembla un comú basar de tota la terra. 12. Hom pot veure aquí mercaderies de l'Índia, també, si voleu, de la rica Aràbia, en una quantitat tal, que cal imaginar que en aquests països els arbres han estat desfullats per sempre més i que llurs habitants hauran de venir fins aquí a demanar-ne els fruits, quan els necessitin. També els teixits de Babilònia i els ornaments dels bàrbars més allunyats arriben aquí en una quantitat i amb una facilitat més grans que si des de Naxos o de Citnos els comerciants atansessin llurs vaixells a Atenes amb els productes d'aquelles illes. Els vostres conreus són Egipte, Sicília i tota la terra llaurada de Líbia. Les naus mai no deixen d'embarcar i de desembarcar llurs carregaments, de

4. Es refereix, versemblantment, a Esquines Socràtic en el diàleg intitulat *Alcibiades*; cfr. Aristides, *En defensa dels quatre* II, p. 294,2 D.

5. Pel que fa a l'anomenada pau de Càl·lies entre Atenes i Pèrsia, Aristides s'hi refereix pràcticament en els mateixos termes al *Panatenaic* 277 D; cfr. també Demòstenes XIX 273. Per a un estudi monogràfic sobre el tema, cfr. C. SCHRADER, *La paz de Calias*, Barcelona 1976.

6. Cfr. Homer, *Il.* XVI 776 i XVIII 26; *Od.* XXIV 40.

manera que el motiu d'admiració no és que el port sigui insuficient per al tràfec de les naus, sinó que fins i tot ho sigui el mar mateix. 13. Les paraules d'Hesíode⁷ referides als confins de l'Oceà, un lloc on tot està reunit en un únic principi i una única fi, s'escauen ben bé a la vostra ciutat, car en ella tot hi conflueix, comerç, navegació, agricultura, metal·lúrgia, totes les distintes arts que existeixen o han existit, tots els productes que hom elabora o tots els que la terra fa créixer. Allò que hom no vegi aquí, ni ha existit ni existeix, de manera que no és més fàcil discernir si la ciutat avantatja la resta de ciutats actuals o si l'imperi avantatja els que alguna vegada han existit.

14. I, en veritat, sentiré vergonya, si després d'haver dit ja tantes coses i de tal natura, sembla ara que no m'atinc al meu discurs, i recordo algun imperi bàrbar o dominació hel·lènica, tot i que faré el contrari, crec jo, dels poetes eolis. Aquests, sempre que volien menysprear alguna cosa del present, la comparaven llargament i evident amb les del passat, bo i creient que així posaven a prova, per damunt de tot, els mancaments d'aquella. Jo, en canvi, no puc ressaltar del vostre imperi res que no sigui la seva superioritat, i el compararé també amb altres d'antics, però en aquest cas inferiors. Vosaltres, amb la vostra preeminència, heu demostrat que tots, àdhuc els més grans, són petitíssims. En conseqüència, per bé que jo parlaré escollint-ne els més importants, vosaltres, sens dubte, igualment us en riureu.

15. En primer lloc, examinarem l'imperi persa que gaudí en aquell moment d'una gran reputació entre els grecs i oferí motius perquè el seu rei rebés el sobrenom de «gran» —passaré per alt els altres imperis que el precediren, car llur significació fou inferior. Tot seguit hem de veure la grandesa i les realitzacions d'aquest imperi, de manera que cal tenir en compte, al mateix temps, quins beneficis tragueren del que havien aconseguit i com organitzaren llurs súbdits. 16. Allò que ara significa per a vosaltres la mar Atlàntica, això era exactament en aquell temps la mar Mediterrània per al Rei: allí finia el seu imperi. Els jonis i els eolis habitaven els confins de la seva terra i, quan una vegada emprengué una expedició contra Grècia, ell, el rei de llevant fins a ponent, suscità admiració per la derrota de què fou objecte: la manifestació de la seva esplendor deixava un senyal en la magnitud de la desfeta. Ell, que ben lluny estigué de dominar Grècia i que tenia Jònia com la seva més remota possessió, va al darrera del vostre imperi no a la distància d'un llançament de disc o del tret d'un arc, sinó a la meitat de tot el món habitat, inclòs també el mar. 17. Per altra part, ni tan sols dins d'aquests límits fou sempre rei amb plena autoritat, sinó que, segons com era la força dels atenesos o la sort dels lacedemonis, adés era rei dels jonis —fins i tot dels eolis i del mar—, adés ja no ho era ni dels jonis ni del mar, ans només dels lidis, i no veia el mar des de les Ciànees cap a occident. Era rei, com en un joc d'infants, mentre romania a l'interior del país, però restava sotmès a la discreció dels qui volguessin deixar-lo regnar, quan s'acostava al litoral; situació que posà

7. Cfr. *Tb.* 738 ss. i 809 ss.

de manifest l'exèrcit d'Agésilau i, abans d'ell, el dels Deu Mil amb Clearc, ja que l'un avançà fins a Frígia com per territori propi, i l'altre arribà més enllà de l'Èufrates com pel mig d'un desert. 18. Certament, els beneficis que tragueren de l'imperi són deduïbles de les sàvies paraules d'Ébar. Hom diu que ell fou el primer d'aconsellar a Ciros, disgustat perquè contínuament havia de desplaçar-se, que, si volia regnar, era necessari que rodés arreu de l'imperi, de bon grat o per força, bo i considerant-lo com un ordre, que es desinfla i toca terra per on es trepitjat, però que de bell nou s'acreix per on no és pressionat i torna a desinflar-se, quan és oprimat. Era un reialme de reis errants, diferents dels nòmades escites només perquè no anaven en carros, sinó en carrosses; un reialme de reis nòmades i ambulants que, per llur desconfiança i por de fixar una residència estable, premien llur país realment com un ordre i, per això, dominaven ara Babilònia, més tard Susa, després Ecbatana, perquè no sabien controlar tot l'imperi al mateix temps ni preocupar-se'n, com pastors. 19. Tal era, en efecte, llur comportament, perquè, en realitat, sospitaven que l'imperi no era d'ells. No en tenien cura com d'una possessió personal, ni engrandien la bellesa i la magnitud de les seves ciutats i terres, sinó que, com els que cauen sobre propietats alienes, les destruïen de manera infame i abjecta, tractant de governar només sobre homes ben dèbils. Com si rivalitzessin mútuament per assumir el major nombre de culpes d'assassinats, el segon, com a les cinc proves, intentava sempre de guanyar el primer. La contesa era degollar el major nombre d'homes, buidar el major nombre de casals i de pobles, violar el major nombre de juraments. 20. Aquests eren els beneficis que tragueren de llur famós imperi i juntament amb ells les conseqüències que prescrivia una llei de natura: odis i conspiracions dels qui així eren tractats, defeccions i lluites intestines, contínues discòrdies i rivalitats inextingibles. 21. Aquests guanys obtingueren, perquè regnaven tot rebent més imprecacions que pregàries, i els governats patien totes les malifetes que necessàriament han de patir els súbdits d'uns regidors d'aquesta mena; la qual cosa, però, d'alguna manera ja ha estat dita.⁸ Motiu de terror per als pares era la bellesa d'una filla; motiu de terror per al marit, la de l'esposa. Calia que morís no l'home que havia comès les més grans injustícies, sinó aquell que havia adquirit grans béns. La destrucció i l'assolament de ciutats eren llavors més freqüents que ara, quasi goso dir, n'és la fundació. 22. Era més fàcil salvar-se amb la lluita que amb la submissió, car els reis en els combats eren fàcilment vençuts, però en llur autoritat manifestaven una insolència sense límits. Menyspreaven els servidors com a esclaus, i castigaven els homes lliures com a rivals; actitud que els feia viure odiat i essent odiats, bo i malfiant-se sovint més dels propis súbdits que dels enemics i utilitzant moltes vegades la guerra com a mitjà de conciliació. 23. Però la causa d'aquesta situació era la següent: ni els reis sabien regnar ni els súbdits se sotmetien a l'obediència, perquè no és possible suportar bé el govern, quan

8. Cfr. *supra* paràgraf 19.

els sobirans regnen malament. Imperi i despotisme, doncs, no eren encara dos conceptes distints, sinó que el mateix home era alhora rei i dèspota. Per tant, és versemblant que no atenyessin grans èxits, car el nom de dèspota no pot sortir fora del clos d'una casa i, si arriba a ciutats i a pobles sencers, amb facilitat és rellevat.

24. Alexandre, al seu torn, l'home que aconseguí l'imperi més gran abans del vostre, semblava, de fet, per les seves ràtzies arreu del món, més un conqueridor que un rei. Com si un ciutadà particular reunís un tros de terra gran i fèrtil, però morís abans de recollir-ne els fruits, així també, crec jo, li esdevingué a ell. 25. Explorà la major part de la terra, reduí tots els seus adversaris i reeixí en tota mena de perills, però no pogué consolidar el seu imperi ni finir els seus esforços, car morí a mig camí de la seva obra. Hom podria dir que Alexandre va vèncer en nombroses batalles, però que el seu regnat fou breu; que va ser un gran lluitador pel reialme, però que no en tragué cap benefici digne de la seva intel·ligència i habilitat; ans li esdevingué com al qui concorre a una prova olímpica, venç els seus antagonistes, i mor immediatament després de la victòria, abans de cenyir el seu cap amb la bella i merescuda corona. 26. Quines lleis donà als seus pobles? quins tributs continus en diners, en soldats o en naus fixà? amb quina regular administració, renovada de manera automàtica a un temps determinat, dirigia els afers? quines institucions respectaven els súbdits? L'única obra i record que llegà, dignes del seu personal caràcter, fou la ciutat epònima d'Egipte, i féu bé de fundar-la per a vosaltres, que ara la teniu i domineu, la més gran després de la vostra. Alexandre, en efecte, va dissoldre el poder persa, però ell mateix va regnar poc temps. 27. Quan Alexandre morí, tot seguit els macedonis es dividiren en nombrosos regnes, fent ben palès que l'imperi sobrepujava llur aptesa. Ni tan sols foren capaços de mantenir-lo, ans arribaren a tal grau de dissort que es veieren obligats a perdre el propi poder per tal de posseir-ne un de foraster, com si fossin homes exiliats més que dignes dominadors. Era, certament, una situació insòlita: els macedonis regnaven, cada un d'ells, no a Macedònia, sinó on podien, com a sentinelles de les ciutats i de les regions més que com a veritables magistrats. Alguns d'ells, en ésser bandejats de llur país, esdevinien governadors d'altres terres, però no per cessió del rei, ans per pròpia voluntat. Eren, si és possible dir-ho així, sàtrapes mancats de rei. No direm, doncs, que tal sistema s'assemblava més a una pirateria que a un reialme?

28. El vostre imperi, en canvi, s'estén dins d'uns límits no menyspreables, i, per tant, no és fàcil prendre les mides de l'àrea que encercla. Si hom comença a caminar des d'on finia en altre temps l'imperi persa cap a occident, la distància és molt més gran que tot aquell imperi sencer. Ara res no defuig el vostre domini, ni una ciutat, ni un poble, ni un port, ni una regió, tret només d'allò que heu condemnat per inútil. El mar Roig, les cascades del Nil, la llacuna Meòtida, que foren considerats pels antics com els extrems de la terra, són per a aquesta ciutat com la paret de l'eixida. Fins i tot l'Oceà —de l'existència del qual han desconfiat alguns escriptors, bo i considerant que no

encerclava la terra,⁹ sinó que era només un nom creat pels poetes i introduït en llurs poemes per fascinar la imaginació— amb tanta cura l'heu recorregut que ni les seves illes us escapen. 29. Tanmateix, malgrat la immensitat i l'extensió del vostre imperi, és encara molt més gran per la seva perfecció que pel perímetre de les seves terres. Els dominis del Rei no els ocupen els misis, ni els saces, ni els písides, ni d'altres pobles continentals, els uns establerts per la força, irreductibles els altres, després de fer defecció; ni són anomenats terra del rei, per a ésser, de fet, propietat de tot aquell que sigui capaç de dominar-los; ni hi ha sàtrapes lluitant mútuament, com si no tinguessin un rei; ni les ciutats es revoltent, les unes contra aquests, les altres contra aquells; ni cal enviar a unes ciutats els sentinelles que són expulsats de les altres, sinó que, com el recinte purificat d'un temple, així també tot el món habitat, amb més harmonia que un cor, entona un cant uníson, pregant en comú per l'eterna existència d'aquest imperi sota la direcció de l'emperador que, com un corifeu, tan bellament el dirigeix i arreu del món governa d'acord amb uns mateixos principis. 30. Els habitants de les muntanyes són més humils que els de les més baixes planures, car no oposen cap mena de resistència, mentre que els de les fèrtils planícies, colons o indígenes, són els vostres conreadors. Tampoc no hi ha cap diferència entre el continent i les illes, ans, com una única terra i com un únic poble, tot escolta en silenci, i només cal una paraula o un gest, perquè tot s'acompleixi amb més facilitat que hom podria tocar les cordes d'un instrument. 31. Si cal dur a terme alguna cosa, n'hi ha prou amb pensar-la i la seva execució ja és efectiva. D'altra banda, els magistrats que han estat enviats a les ciutats i als pobles, són cada un d'ells governants dels qui estan sota llur autoritat, però respecte a ells mateixos i a llurs mútues relacions, són tots ells també com súbdits, dels quals hom podria dir que es diferencien només perquè són els primers a demostrar què s'escau als governats. 32. Pel que fa al suprem magistrat i regidor de tot, tal és el respecte i la por que a tots inspira, que el consideren més bon coneixedor d'allò que han de fer que ells mateixos, i el tracten amb més temor i reverència que un dèspota, car, sens dubte, cal comportar-se així amb l'home que atentament vigila i ordena llur actuació. Ningú no és tan vanitós, que, solament en sentir el nom de l'emperador, sigui capaç de romandre impertorbable, sinó que s'aixeca, el lloa, l'honora, tot fent a l'ensem una doble pregària: als déus a favor de l'emperador, i a l'emperador pels seus afers personals. Quan els governadors tenen algun dubte, per petit que sigui, en els litigis i demandes, públiques o privades de llurs súbdits, si de debò en són dignes, s'adrecen també a l'emperador, li demanen com han d'actuar, i esperen fins que dona una resposta, no menys que un cor fa amb el seu instructor. 33. D'aquesta manera, no cal que s'esgoti, rondant tot l'imperi, ni que personalment cada vegada entre homes diferents s'asseguri el seu règim, sinó que li és molt més fàcil romandre en un mateix lloc i dirigir tot el món

9. Cfr. Heròdot IV 36.

habitat per mitjà de cartes que, poc després d'haver estat escrites, arriben ja als destinataris, com si fossin trameses per missatgers alats. 34. Tanmateix, el més digne motiu de fascinació, d'admiració i d'agraïment, expressat amb paraules i amb fets, és el que exposaré tot seguit. Car teniu un vast imperi i el governeu de veres amb mà ferma i ple poder, però heu triomfat sobretot en un aspecte que defineix prou bé la vostra idiosincràsia: 36. sou els únics entre els qui mai han aconseguit un imperi, que governeu homes lliures. Ni Cària no ha estat lliurada a Tissafernes, ni Frígia a Farnabazos, ni Egipte a un altre sàtrapa, ni el poble, com un casal, no és esclau de l'home a qui, sense ésser lliure ell mateix, ha estat confiat, sinó que com homes que dirigeixen l'administració pública de les distintes ciutats d'una única metròpoli, de la mateixa manera també vosaltres governeu tot el món habitat, com si fos una única ciutat, i designeu els vostres magistrats com a partir d'uns comicis, per a protecció i tutela dels súbdits, no per tal d'ésser-ne els dèspotes. És per això que cada magistrat es retira davant del seu successor, quan acaba el temps de manament, sense oposar resistència, puix que ben lluny està d'actuar com si el país fos una propietat personal. 37. D'altra banda, la sentència pronunciada pels tribunals d'apel·lació, com si fos un recurs presentat pels ciutadans a la seva audiència, és esperada amb no menor ànsia pels qui havien rebut el veredicte que pels qui l'havien donat. Per tant, hom podria dir que ara els súbdits són governats pels magistrats enviats tal com a ells mateixos els complauria. 38. Així, doncs, no està aquest sistema més enllà de qualsevol democràcia? En una democràcia, de fet, després del veredicte de la ciutat, no és possible dirigir-se a un altre tribunal ni a uns altres jutges, sinó que cal acatar la sentència pronunciada, fora que sigui una ciutat tan petita que necessiti jutges d'una altra jurisdicció. Ara, en canvi, és possible recórrer a un altre jutge, de més autoritat encara, que mai no eludeix cap demanda justa. 39. De més a més, en el vostre sistema jurídic equitativa i honrosa és la igualtat de què gaudeix un home senzill davant d'un home important, un ciutadà anònim davant d'un ciutadà il·lustre, un pobre davant d'un ric, un plebeu davant d'un aristòcrata, de manera que s'hi escau el vers d'Hesíode:

«amb facilitat atorga poder; amb facilitat, però, enfonsa el poderós»¹⁰

Així és també el vostre jutge i príncep, guiat per la justícia: com un vent per a la nau, no afavoreix i acompanya més les veles del ric i menys les del pobre, sinó que ajuda amb equanimitat en cada moment a qui el necessita, sigui qui sigui.

40. Passaré a parlar dels estats grecs, tot i que, en arribar a aquest punt del discurs, sento vergonya i temo que les meves paraules sonin a bagatel·les. Tanmateix, com ja he dit abans,¹¹ no els tractaré com si comparés termes equivalents, sinó que, mancat d'altres models, em veig obligat a utilitzar els que tinc a l'abast. D'altra banda, és fins i tot ridícul d'assenyalar amb

10. *Op.* 5 ss.

11. Cfr. *supra* paràgraf 14.

sorpresa que no és possible trobar altres fets semblants als vostres, ni de lluny, sinó que aquests, en realitat, els eclipsen tots, els altres; ni esperar a fer la comparació en aquell moment en què puguem recordar esdeveniments similars. Per tant, crec jo, no cal estranyar-se, perquè l'admiració que provocarien no seria la mateixa, tot i que poguéssim parlar de gestes idèntiques. 41. No em passa per alt, en efecte, que per l'extensió dels territoris i per la dimensió dels afers, les potències gregues foren encara més insignificants que la persa, que acabo d'analitzar. Més aviat, el fet d'haver sobrepassat els bàrbars en riquesa i en poder, i d'haver avantatjat els grecs en saviesa i en seny, em sembla un indicatiu de superioritat del vostre imperi en el més gran, definitiu i brillant certamen. 42. Començaré, doncs, per dir com els grecs organitzaren llur actuació política i quina projecció tingué. Si sembla que no foren capaços de mantenir potències molt inferiors al vostre imperi, és, amb tota evidència, el que caldrà sotmetre a votació. 43. Els atenesos i els lacedemonis abocaren tots llurs afanys a la consecució del poder i de l'hegemonia, però llur força consistia només a solcar el mar, dominar les Cíclades, posseir les terres de més enllà de Tràcia, les Termòpiles, l'Hel·lespont i Corifasion. Aquesta era llur força i, de fet, els esdevenia com si un home, que desitja ésser senyor d'un cos, agafa només les ungles i les extremitats en comptes del cos sencer i considera que amb la possessió d'aquestes parts ja té aconseguit el seu desig. Així també, atenesos i lacedemonis, sospirant ambdós per l'hegemonia, colliren només el fruit d'unes illes, d'uns promontoris marítics, d'uns ports i d'altres indrets semblants. Esgotaren llurs esforços per un poder marítim, però l'hegemonia fou per a ells un somni, incapaços, com eren, d'aconseguir-la. 44. Cada una d'aquestes ciutats esdevingué en un moment determinat, com en un joc alternatiu de la sort, capitana dels grecs, però ni durant una sola generació, diria jo, fou capaç de mantenir la seva posició. Per altra part, no era tampoc un triomf elogiabile, sinó que, per tal d'aconseguir l'hegemonia assolien els uns sobre els altres la victòria anomenada «cadmea»,¹² com si cada un d'ells no considerés just que sempre fos l'altre l'únic odiat, i desitgés rebre també una part d'aquest ressentiment. 45. Això explica que el comportament d'un gerarca lacedemoni envers els grecs fes que s'allunyessin voluntàriament dels espartans per buscar-se uns altres dirigents. Tanmateix, bo i havent-se lliurat als atenesos, quan no havia passat massa temps s'ho repensaren, ja que no podien suportar la desproporció dels tributs ni els qui empraven aquests tributs com una excusa per a llurs exaccions. Estaven forçats a anar cada any a Atenes per retre comptes de llurs afers locals, alhora que els eren enviats colons i col·lectors d'impostos extraordinaris, si per cas es presentava alguna sobtada necessitat. 46. Tampoc no eren capaços de conservar lliures les ciutadelles i estaven sotmesos a la discreció dels demagogs que ells mateixos havien afavorit, tant dels que actuaven a

12. L'al·lusió al triomf de Tebes que posà fi a l'hegemonia lacedemònica a la batalla de Leuctra l'any 371 a.C. és repetida per Arístides també en altres obres (cfr. *En defensa dels quatre* 9), bo i servint d'argument a les *melètai* intitolades *Leuctrianes*.

favor com en contra, de manera que es veieren obligats a mantenir un innecessari exèrcit, fins i tot en els mesos dels jocs i de les festes, sense treure, emperò, de llur sobirania cap benefici tan avantatjós que mereixés el patiment de tan grans dificultats. 47. Així, doncs, la major part dels aliats, descontents amb els atenesos, s'adreçaren altra vegada als lacedemonis, com abans ho havien fet envers els atenesos; de la mateixa manera, però, de bell nou foren defraudats pels espartans. Car els havien promès que lluitarien contra els atenesos per la llibertat dels grecs, i amb aquest pretext guanyaren el favor de gran nombre d'aliats, però, tant aviat com enderrocaren els murs d'Atenes i esdevingueren amos absoluts de la situació i d'actuar amb plena llibertat, extremaren el règim atenès tant que instauraren tiranies a totes les ciutats gregues, les quals anomenaren per eufemisme «decarquies». 48. En efecte, els lacedemonis anihilaren la dominació dels atenesos, arbitrària però aïllada, i en comptes d'aquesta n'introduïren moltes d'altres, que duïen a terme una política negativa envers llurs súbdits, però no des d'Atenes ni des d'Esparta, sinó que, repartides arreu del territori, sense treva estaven embrancades en els afers interns de les comunitats. Així, doncs, si a l'inici de la guerra els lacedemonis haguessin proclamat que lluitaven contra els atenesos, per tal de cometre més grans i nombrosos ultratges que aquests, i per tal d'oferir les mateixes condicions de llibertat, no haurien pogut acomplir millor llur prometença. 49. En conseqüència, aviat foren vençuts en una única esvaïda, els tebans els abandonaren i els corintis també els odiaren. El mar s'omplí de llurs *harmostes*,¹³ enderrocats perquè s'establiren i dominaren les ciutats amb desmesura i no com corresponia a llur nom. 50. Per consegüent, gràcies a les injustícies dels lacedemonis i a l'odi que d'arreu entre els grecs s'acreixia contra ells, el poder dels tebans augmentà i els vengueren a la batalla de Leuctra. Igualment, però, bandejats els lacedemonis, ningú no era tampoc capaç de suportar els tebans, vencedors d'una única batalla, ans semblava més avantatjós que la ciutadella Cadmea hagués estat encara sotmesa, i no pas triomfadora sobre els lacedemonis, de manera que a la fi també els tebans foren odiats.

51. Però jo no he pas fet aquesta recopilació amb la intenció d'acusar tots els grecs, com l'increïble autor del *Tricàranon*¹⁴ —d'altra banda, no hauria estat necessari—, sinó perquè vull demostrar que abans de vosaltres hom no ha conegut l'art de governar. Si hagués estat descobert, els grecs, que en saviesa es distingien moltíssim de la resta dels homes, l'haurien practicat. Però també aquest art és una troballa vostra, que més tard heu estès als altres pobles, ja que l'opinió manifestada respecte als atenesos esdevé una veritat

13. *Harmosta* era el nom dels governadors que els lacedemonis establiren a les ciutats i a les illes estrangeres durant llur hegemonia. Aristides fa un joc de paraules —difícil de reproduir en la traducció— amb el substantiu ἡρμοστῶν i la forma verbal ἡρμισθῶν per tal de posar de manifest la manca d'escaïença d'aquests magistrats en llur actuació, puix que foren incapaços, justament, d'*harmonitzar* les ciutats i els súbdits.

14. El *Tricàranon* era una obra atribuïda a Teopomp en la qual Atenes, Esparta i Tebes apareixen com a causes de les dissorts polítiques de Grècia.

aplicable també a tots els grecs, si hom parla d'ells plegats: foren molt capaços d'oposar-se a dominacions estrangeres, de vèncer els perses i els lidis, de resistir travesses i fatigues, però per a les tasques de govern no tenien encara una formació i, quan intentaren exercir-lo, fracassaren. 52. És per això que enviaven a les ciutats unes guarnicions mai inferiors en nombre al total dels habitants d'aquelles zones on eren destacades, i despertaven entre els qui encara no eren vigilats la sospita que tota llur actuació era dirigida per la força i per la violència, d'on se'n derivaren dues conseqüències lògiques: ni tenien controlades les ciutats, però eren, tanmateix, odiats i de l'imperi en collien les desventures en comptes dels beneficis; ni tenien consolidada llur dominació, però sí la fama que era enèrgica. 53. Què els esdevingué després? Sempre separats i dividits eren massa dèbils per a resoldre llurs problemes interns, i no eren capaços de mantenir el propi poder, perquè intentaven posseir el dels altres. Mai no sapigueren reduir els qui ambicionaven llur domini, per bé que els enviaven un elevat nombre de tropes, ni es concediren ells mateixos l'oportunitat de conservar la posició aconseguida, ans, afeblits a l'interior i a l'exterior, l'expansió de llur imperi els menà a una situació crítica, puix que no tenien els recursos suficients per a controlar-lo. De manera que l'objectiu que els urgia era contrari a llurs necessitats: reeixir en els projectes, els era motiu d'atribolament, com una mena de maledicció, mentre que el fracàs els era més suportable, perquè implicava inquietuts més petites.

54. En comptes de governants, semblaven més un poble escampat que endebades s'afanyava, car, quan llur esforç arribava ja a la fi, sense explicació s'esvania i de bell nou, tornava al seu punt de partença, com diuen els poetes. D'altra banda, ni els era útil que els súbdits tinguessin poder, no fos cas que intriguessin contra ells, ni que estiguessin mancats de força, per tal d'obtenir en les guerres externes alguna utilitat de la seva aliança, sinó que actuaven amb llurs súbdits talment com si juguessin: adés els empenyien cap endavant, adés els tiraven enrera, sense saber com servir-se'n; ans, com si alhora desitgessin tenir-los i no tenir-los, els dirigien i pressionaven, però no eren capaços de dir quin objectiu acuitaven. 55. Tanmateix, la ridícula i l'absurditat més grans era que obligaven a anar contra els sediciosos els altres aliats que tenien el pensament de fer el mateix; és a dir, es comportaven gairebé com si induïssin els insurrectes a dirigir-se contra si mateixos, puix que era forassenyat portar devers els rebels altres homes partidaris també de la defeció. De cap manera, doncs, no els era avantatjós, als atenesos, fer palès l'ajut que amb llur esforç els propis aliats podien prestar als sublevats. Per tant, atenyien justament uns resultats contraris als que havien projectat i necessitaven, 56. ja que amb la intenció de recuperar els rebels aconseguien, més aviat, que àdhuc els aliats lleials se sublevessin. Car els demostraven que, si romanien fidels, els farien anar els uns contra els altres, mentre que, si tots plegats s'alçaven, tenien més garanties de llibertat, en la mesura en què els dirigents acabarien per no disposar de tropes que poguessin pacificar els insurrectes. 57. En resum, per ells mateixos eren més febles que els deslleials

aliats, puix que aquests sortien de la lliga per interessos individuals, mentre que ells afavorien amb llur política una comuna defecció. Així, en aquell temps no existia encara una ordenació del poder ni amb coneixença la cercaven, sinó que, malgrat l'estretor de llurs territoris —en realitat, terres frontereres i lots de colonització—, no foren ni tan sols capaços de conservar-los per llur inexperiència i manca d'aptitud per a governar, puix que ni dirigien les ciutats amb filantropia ni les controlaven amb fermesa: eren insuportables i alhora també febles. A la fi, doncs, com la gralla d'Isop del seu plomatge,¹⁵ foren despullats de llurs possessions i ells sols hagueren de lluitar contra tots.

58. Tanmateix, allò que tots els homes d'antany, per dir-ho així, ignoraren, era reservat perquè vosaltres fossiu els únics a descobrir-ho i perfeccionar-ho, la qual cosa no és gens estranya. Car, així com en les altres activitats la tècnica evoluciona juntament amb la matèria, de la mateixa manera també, quan neix un imperi gran i de força superior, aleshores la tècnica s'ajusta a ell i plegats avancen, tot afermant-se ambdós mútuament. Per la magnitud de l'imperi creix necessàriament l'experiència de governar i, alhora, en saber governar, és just i lògic que progressi l'imperi.

59. Però, el motiu més gran d'admiració i d'atenció rau sobretot en la vostra magnífica constitució i en la seva concepció, ja que res no hi ha que s'hi assembli. Heu dividit en dues parts tots els homes de l'imperi —i en dir això, assenyalo ja que es tracta de tota la terra habitada: una d'elles, la més elegant, noble i poderosa, l'heu integrat en el nombre dels vostres ciutadans, constituint arreu del món un únic poble, mentre que els membres de l'altra són els vostres súbdits i governats.

60. Ara ni la mar no és obstacle per a gaudir de la vostra ciutadania, ni les distàncies per terra, puix que no hi ha distincions entre Àsia i Europa. Tothom té accés obert a tot i ningú que sigui digne de poder i de confiança no roman estranger, ans una comuna democràcia ha estat instaurada arreu de la terra sota la direcció d'un únic, el millor, magistrat i regidor; i tots, com cap a una àgora comuna, s'hi apleguen, ocupant cadascú el lloc que li pertoca per la seva dignitat.

61. La mateixa relació que hi ha entre una ciutat i els seus territoris s'estableix entre aquesta ciutat i tot l'orbe, com si hagués estat designada capital comuna de tota la terra. En efecte, hom podria dir que aquesta ciutadella, ella sola, és el punt de reunió de tots els habitants de les rodalies i dels que viuen a qualsevol altre indret del seu territori, ja que mai no els refusa. Com el basament de la terra suporta tots els homes, així també la ciutat acull els que hi arriben de tot arreu, com els rius són acollits per la mar, amb la qual té de comú encara una altra particularitat.

62. Car ni la mar no s'acreix per l'escomesa dels rius —puix que ha estat decretat pel destí que, malgrat la confluència de les aigües, mantingui sempre el mateix volum—, ni en les dimensions d'aquesta ciutat no és perceptible cap senyal d'alteració. Com els rius són acollits en les sines de la mar i ella els absorbeix i

15. Cfr. *La gralla i els ocells* (P. 101).

enclou tots, també aquesta ciutat, malgrat les anades i vingudes dels homes, és i sembla sempre la mateixa.

63. Valgui, doncs, aquesta digressió com a símil que el discurs mateix ens ha suggerit. Com dèiem abans, vosaltres, grans homes, heu donat una gran extensió a la vostra ciutat i l'heu feta admirable no amb la supèrbia de prohibir als provincians de participar en ella, sinó que n'heu cercat una població digna, bo i aconseguint que el nom de romà designi no l'habitant d'una ciutat, ans una raça comuna, que no és, tanmateix, una més entre les altres, sinó el contrapès de tota la resta. Car vosaltres no distingiu entre grecs i bàrbars, ni heu fet una absurda classificació, tot oferint una ciutat més poblada, per dir-ho així, que amb tota la raça hel·lènica,¹⁶ sinó que la distinció és entre romans i no romans. Tan lluny heu portat el nom de la vostra ciutat! 64. En conseqüència, feta una repartició d'aquesta mena, els habitants de cadascuna de les ciutats són molts d'ells conciudadans vostres, no menys que de llurs propis parents, per bé que fins i tot alguns mai no han vist aquesta ciutat. Les ciutadelles no han d'ésser ocupades per guarnicions militars, sinó que els membres més distingits i més influents de les comunitats vigilin llur pròpia pàtria a favor vostre i vosaltres teniu les ciutats sota un doble control: l'un des d'ací, l'altre des de llurs propis habitants. 65. Però cap enveja no amenaça l'imperi, ja que vosaltres mateixos sou els primers de no envejar. Poseu a l'abast de tothom els privilegis i oferiu als qui en tenen capacitat l'ocasió no d'ésser governats sinó de participar també en el govern. Tanmateix, no sou odiats pels qui en resten exclosos. Car, perquè en teniu una constitució universal, però com si fos la d'una única ciutat, és raonable que els magistrats no actuïn com amb béns aliens, sinó propis. D'altra banda, gràcies també a aquesta constitució el poble té garanties davant els abusos dels magnats locals, contra qui feu arribar la vostra indignació i el vostre càstig, si gosen promoure alguna alteració. 66. Així mateix, és natural que el present règim complagui i s'avingui tant als pobres com als rics, que no tenen necessitat de viure d'altra manera. S'ha produït una general harmonia que inclou totes les distintes formes constitucionals, i allò que abans semblava impossible d'assolir, ha estat aconseguit gràcies a vosaltres: control sobre un gran imperi, governat amb mà ferma, però alhora també amb filantropia. 67. Per això, les ciutats resten lliures de guarnicions. Patrulles i esquadrans són suficients per a vigilar pobles sencers, sense que un gran nombre de soldats no hagi d'ésser concentrat en les distintes ciutats del territori, sinó que estan dispersos per la província en proporció al nombre d'habitants i algunes poblacions no saben on són llurs guardians. Però si mai una ciutat ultrapassa la capacitat de mantenir l'ordre per ella mateixa, no sentiu cap enveja dels qui amenacen i vigilin atentament llurs súbdits. 68. El resultat és que tots us paguen tributs amb més complaença que no alguns d'ells voldrien rebre'ls dels altres; la qual cosa és natural, puix que el govern

16. Cfr. Heròdot VII 161.

no és cap alliberament per als qui no saben exercir-lo. Si el fet d'ésser governats pels millors cabdills és —com diuen— «la segona navegació», trobar-se ara sota la vostra hegemonia n'és àdhuc la primera. Per tant, tots estan controlats amb fermesa, i no creuen més convenient separar-se de vosaltres que els mariners del timoner. Ans, com les rates-pinyades a les coves es tenen arrapades les unes a les altres i a les roques,¹⁷ així també tots depenen de vosaltres amb constant por i precaució, perquè no en caigui cap del rastell, i abans temerien ésser deixats per vosaltres, que deixar-vos ells. 69. Per això, en comptes de disputar pel poder i pels privilegis, causa de totes les guerres desencadenades en el passat, dels vostres súbdits, els uns, no pertorben la plàcida pau, com un somort corrent d'aigua, contents de veure cessats llurs afanys i dissorts, i s'adonen que abans, en realitat, havien lluitat endebades; i els altres, no recorden amb certesa quin poder ha temps tenien, sinó que, com en el mite d'un panfili o, si no, de Plató,¹⁸ les ciutats, quan jeien ja sobre la pira per llur mútua rivalitat i discòrdia, han rebut una hegemonia estable i, de sobte, s'han reviscolat. Però no tenen paraules per explicar com han pervingut a aquesta situació, ni saben fer altra cosa que admirar el present. Llur estat és gairebé el mateix d'aquells homes que, quan es desperten, de bell nou contemplen les imatges que acabaven de veure en somnis, però, de sobte, fetes realitat. 70. D'altra banda, ningú no dóna crèdit a les notícies sobre les guerres, si de cas encara alguna vegada s'originen, sinó que, en general, hom les escolta a títol de mites. Fins i tot, si mai se'n declara alguna als confins de l'imperi —com és raonable en un imperi tan gran i d'extensió il·limitada— per follia dels getes, per dissort dels libis o per perversitat dels qui habiten a l'entorn del mar Roig, tots plegats incapaços de gaudir del benestar present, aviat com a mites són difoses també aquestes guerres i les històries que se'n deriven. Tan pregona és la vostra pau, per bé que la guerra ha estat el vostre patrimoni! 71. Els sabaters i els fusters d'ahir no són els hoplites i els genets d'avui, i per primera vegada no es vesteix de soldat, en plena campanya, l'home que poc abans feia de pagès; ni, com en un casal pobre, els cuiners són també els vigilants o fan els llits; vosaltres tampoc no heu barrejat així les professions, ni heu esperat que la necessitat convertís en soldats els qui tenien d'altres ocupacions, ni heu permès als enemics d'ésser ells qui us cridessin a les armes.

72. Quant a l'administració civil de tot l'imperi, ja ha estat dit sota quins criteris l'heu concebuda i com ha estat establerta. Pel que fa a l'exèrcit i a l'organització militar, ara és el moment de dir quina concepció n'heu tingut i quina estructura els heu donat, puix que és tan admirable també el vostre coneixement en aquesta matèria que no és possible trobar-ne cap model. 73. Els egipcis, que eren, com hom deia, més savis que la resta dels pobles, progressaren fins a donar a la milícia una específica disposició, de manera que

17. Cfr. Homer, *Od.* XXIV 6 ss.

18. Cfr. *República* 614b.

semblava que havien trobat la solució més enginyosa, en establir per als defensors del país uns drets especials, independents dels de la resta d'habitants. Vosaltres, per la vostra part, heu tingut el mateix propòsit, però li heu donat una execució distinta, car la vostra organització és més bella i més intel·ligent. Entre els egipcis cada un dels grups no gaudia de drets idèntics, sinó que es trobaven en pitjors condicions els militars que els civils, malgrat ésser els únics que sense treva maldaven; situació que no els era justa ni agradable. Entre vosaltres, en canvi, per bé que tots gaudeixen d'igualtat, ha estat tanmateix possible de concedir a l'exèrcit un estatut propi, i el vostre coratge ha superat el dels grecs, el dels egipcis i el de tots els pobles que puguin ésser esmentats. 74. Però, si amb les armes heu deixat molt endarrera tots els altres, molt més avançats esteu encara respecte a la concepció de l'exèrcit. Car no heu estimat digne del vostre imperi, que els habitants d'aquesta ciutat fossin els únics components de les legions, sotmesos a tota mena de dissorts, en comptes de complaure's en la present felicitat. Tanmateix, tampoc no heu confiat en els mercenaris, sinó que cal formar els soldats sense pressura. Com, doncs, ho heu aconseguit? Heu creat un exèrcit patri, sense mobilitzar els ciutadans de Roma; cosa que us han fet viable la vostra concepció de tot l'imperi i el vostre criteri de considerar que ningú no és estranger per a res que es pugui o calgui realitzar. 75. Així doncs, com i quins homes han estat reclutats? Arreu dels vostres dominis heu examinat amb deteniment els qui podrien acomplir aquest servei, i, quan els heu trobat, al mateix temps els heu apartat de llur pàtria i els heu ofert la vostra pròpia ciutat, de manera que fins i tot senten vergonya de dir d'on eren abans. En donar-los la vostra ciutadania, els heu fet també soldats i els habitants d'aquesta ciutat no han de servir com a soldats ni els soldats no són, en cap aspecte, menys ciutadans, ja que, quan s'enrolen a l'exèrcit, perden llur antiga ciutadania i esdevenen des d'aquell dia els vostres conciutadans i defensors. 76. Essent així, tots participen en el vostre exèrcit i cap ciutat no està descontenta, sinó que de cadascuna heu reclutat uns homes tals, que ni voldrien causar aflicció a les ciutats d'on provenen, ni serien suficients per a proveir un exèrcit exclusivament casolà. Per aquesta raó, totes les ciutats manifesten benevolència envers les tropes foranes, com si fossin nadiues, però individualment cap d'elles no té soldats propis, ni mira els homes que surten d'ella altrament que a vosaltres, perquè tots formen part d'una única i bella organització. 77. Certament, en seleccionar els homes més competents arreu de l'imperi, no és petit el guany aconseguit. Car no creieu necessari que els homes destacats per llur excel·lència natural o superioritat física hagin d'entrenar-se de cara als aplecs i als jocs on se ceneixen corones, sinó per a lluitar i endur-se'n la victòria en les més importants i autèntiques proves, en les que reeixir és potser un atzar, ja que està en joc la defensa d'un imperi tan gran. Considereu, en canvi, que els homes seleccionats com a millors i més competents cal reunir-los en el moment adient i no pas entrenar-los des de molt abans, a fi que siguin vencedors, tan aviat com ocupin llurs posicions. 78. En

realitat, arreu de l'imperi heu rehabilitat i triat per llinatges els homes del vostre exèrcit —no lluny de com he dit—, de manera que sobretot no tindran enveja dels que romanen a la ciutat, ja que d'antuvi no rebien una idèntica consideració, sinó que estimaran un honor el fet de participar ells mateixos en la vostra ciutadania. Essent així, després de reclutar-los i d'organitzar-los d'acord amb aquests principis, els conduïu als límits de l'imperi, on, distribuint-los en distintes guarnicions, els assigneu a cadascú la vigilància d'una zona determinada. 79. També, sens dubte, us heu plantejat i heu raonat el paper de les muralles, de les quals ara és oportú parlar-ne. En efecte, ningú no podria dir que aquesta ciutat, si la compara amb l'audaç actitud dels lacedemonis, no té muralles ni que està fortificada amb la magnificència de Babilònia o de qualsevol altra ciutat, mai que, abans o després, hagi existit alguna ciutadella més opulenta, sinó que vosaltres heu aconseguit que aquella fastuosa murada sembli, en realitat, un joc d'infants o una obra de dones. 80. Car encerclar la ciutat de murs, com si l'amaguéssiu o fugíssiu dels súbdits, ho heu considerat innoble i en desacord amb la resta de la vostra concepció de l'imperi, com si un dèspota es mostrés temorós dels seus propis esclaus. Tanmateix, no us heu des preocupat de les muralles, ans n'heu envoltat l'imperi, però no la ciutat. Lluny d'ella heu bastit uns murs esplèndids i dignes de vosaltres, visibles per als qui habiten dins de llur clos, però, per arribar-hi, si algú desitgés veure'ls, hauria de recórrer des d'aquesta ciutat una distància de mesos, fins i tot d'anys. 81. Al defora del recinte més extern del món habitat, talment com quan en la fortificació d'una ciutat hom aixeca una segona línia, així també heu edificat una muralla de més ampla volta i de més fàcil vigilància. Allà heu alçat els vostres murs i heu construït ciutats frontereres a l'entorn de tot l'imperi: les heu poblat amb colons, bo i dotant-les amb artesans auxiliars, i embellint-les amb altres ornaments. 82. Com un fossat, les lègions tanquen l'imperi en un cercle, el perímetre del qual no és possible calcular-lo, ni en deu *parasanges*, ni en vint, ni en poques més, ni dir amb exactitud quina àrea té, sinó que inclou tota la terra colonitzada d'Etiòpia i des de Fasis fins aquí; i des del curs de l'Èufrates fins a l'última gran illa de ponent. 83. Tot això és la superfície que tanca el cercle i perímetre d'aquestes muralles. I no han estat cimentades amb asfalt ni amb maons ni s'alcen lluent de pols, sinó que són les que per naturalesa corresponen a cada un dels llocs, i moltes més encara; com diu Homer del mur d'un habitacle,¹⁹ atapeïdes de macs i encadellades amb precisió i ferma, il·limitades en extensió, brillants i més lluent que el bronze. 84. El cercle de les vostres muralles, gran i esplèndid, inquebrantable i indestructible, eclipsa tots els altres. Mai no n'ha existit un altre de tan ferm, puix que uns homes, que no saben què és la fugida, defensen amb llurs escuts aquestes muralles, harmonitzats els uns amb els altres en aquell equilibri que Homer estableix entre els mirmidons, quan els compara amb un mur, en el passatge ja

19. Cfr. *Il.* XVI 212.

esmentat, i les armes de la guerra:

«de tal faisó els cascs s'estrenyien els uns amb els altres que una sageta no podia passar entre ells; els escuts brandats per damunt dels caps resistien el pes de curses més dures que les de l'estadi, puix que àdhuc genets hi podrien córrer».²⁰

I amb Eurípides²¹ podries dir —però en aquest cas de debò— que veus una plana de bronze. Car les cuirasses tant es tenen les unes amb les altres que, si hom alinea entre dos soldats un tercer sense armes, aquest té suficient protecció amb la defensa rebuda d'ambdós cantons, i els dardells, que cauen com la pluja de Zeus, es deturen els uns als altres. Tal és, certament, l'harmonia que tanca el cercle dels vostres murs, zeladors de tota la terra. 85. Temps ha Darius, amb Artafernes i amb Datis, fou capaç només de prendre en una xarxada una única ciutat d'única illa. Vosaltres, en canvi, heu enxarxat, si és possible dir-ho, tot el món i així el conserveu amb el conjunt dels ciutadans i dels estrangers, que dirigiu, com he dit,²² havent-los escollit per tot arreu, bo i oferint als que destaquen per llurs qualitats l'esperança que més tard no se'n penediran. Car no sempre surt d'entre els nobles l'home capaç d'ocupar el primer lloc, ni entre els de segona categoria l'home capaç d'ocupar el segon lloc, i d'aquesta manera en cadascuna de les posicions, sinó que tothom té la plaça que mereix, puix que no taxeu el valor dels vostres soldats per llurs paraules, ans per llurs obres, actitud de la qual heu donat il·lustres exemples. Per tant, tots consideren la inactivitat com una dissort, mentre que aprecien llur actuació com un mitjà per a la consecució de llurs aspiracions. Davant els enemics tots tenen un mateix sentiment, però entre ells, els uns amb els altres, rivalitzen tota la vida per ésser els primers i són els únics homes que fan vots per enfrontar-se amb l'enemic. 86. Per consegüent, quan hom mira la preparació i l'organització de la tropa, podrà creure de veres aquell vers homèric,²³ que si els enemics fossin deu o vint vegades més nombrosos, ràpidament un sol home els faria fugir i encaçaria; i, quan hom mira la totalitat i la lleva de l'exèrcit, creu i diu allò mateix que el rei d'Egipte que va fer front a Cambises, quan aquest saquejava el país i expoliava els temples.²⁴ Aquell rei escampà sobre els murs de la Tebes egípcia un terròs de terra i hi vessà una copa d'aigua del Nil, per a simbolitzar que Cambises, fins que no fos capaç d'enrubinar Egipte i el Nil, enduent-se'ls per la força, mai no usurparia la riquesa dels egipcis, sinó que, mentre romanguessin la terra i el riu, sempre de bell nou tindrien béns semblants i la riquesa mai no abandonaria Egipte. Això és també possible pensar-ho i dir-ho del vostre exèrcit: fins que alguns homes no siguin capaços de desarrelar el sòl mateix del seu fonament i de fer-lo desaparèixer, després de buidar-lo —i és necessari que la

20. Ibidem, 215 ss.

21. Cfr. *Les Fenícies* 110.

22. Cfr. *supra* paràgraf 74.

23. Cfr. *Il.* II 372.

24. L'anècdota només és referida per Arístides.

terra habitada romanguí ferma sobre ella mateixa—, no és possible que vosaltres perdeu un exèrcit tan nombrós, ans tant de contingent militar com desitgeu tenir, us arribarà sempre d'arreu del món. 87. En veritat, si més no quant a l'organització de les tropes, heu fet palès que la resta dels homes són com infants. Car no sols heu establert que els soldats i els oficials rebessin la mateixa instrucció cara als enemics, ans molt especialment cara a ells mateixos, perquè viuen sempre sota disciplina i ningú no pot abandonar mai el lloc que li ha estat assignat, sinó que, com en un cor permanent, cadascú coneix i manté la seva posició, i el subordinat no sent cap enveja de qui rep més honors, ans amb fermesa imposa autoritat als seus inferiors.

88. I el que és jo m'indigno, perquè altres²⁵ s'han avançat a dir dels lacedemonis que llur exèrcit, llevat d'uns pocs, era una jerarquia de comandaments; frase que calia reservar per a vosaltres i de vosaltres dir-la per primera vegada. Així, doncs, el seu autor la va pronunciar abans d'hora, puix que l'exèrcit dels lacedemonis estava format per un nombre tan minso de soldats, que no és cap inversemblança dir que tots eren jerarquies. Però avui dia no és gens fàcil conèixer el nom de tan elevat nombre de soldats i de pobles que integren el vostre imperi, al capdamunt del qual hi ha un únic guia que tot ho examina i vigila —nacions, ciutats, tropes, oficials—, fins arribar als últims graus —i ometo tots els intermedis— en què un sol home té autoritat sobre quatre o dos soldats, ja que, com a la filosa la llana va abrillant-se cada vegada més, així també l'exèrcit progressivament es ramifica, però manté el seu arranjament fins a la fi. 89. Com, doncs, aquesta organització no va més enllà de tota capacitat humana? Em passa pel cap de citar un vers d'Homer amb una petita modificació final:

«Talment m'afiguro de Zeus Olímpic per dins l'imperi»²⁶

Car, quan un sol home té tal quantitat de súbdits, i el seus servidors i ambaixadors són molt inferiors a ell, però molt millors que aquells de qui s'ocupen; quan tot s'acompleix sense enrenou i pertorbarció, en silenci; quan l'enveja és absent i tot està sadollat de justícia i respecte, no mancant a ningú el fruit de la seva virtut, com no ha de tenir sentit aquest vers? 90. Per altra part, a mi almenys, em sembla que vosaltres heu instaurat en aquesta ciutat una constitució distinta de la dels altres pobles. Hom ha dit sempre que hi ha entre els homes tres tipus de constitucions: dues amb una doble denominació, cadascuna fixada pel tarannà dels qui les sostenen —*tiranía* i *oligarquia*, són els noms de l'una, *reialme* i *aristocràcia* són els de l'altra; mentre que el tercer model té un sol nom, *democràcia*, tant si la seva aplicació és bona com si és inadequada. De manera que les ciutats han estat classificades segons que l'elecció o la sort els hagi atorgat un tipus o altre de constitució. Tanmateix, el vostre estat no té cap punt de similitud amb elles, sinó que és com una mescla de totes tres formes constitucionals, mancada, però, dels elements més

25. Cfr. Tucídides V 66,4.

26. *Od.* IV 74. Aristides substitueix el substantiu αὐλή que forma l'espondeu final del citat hexàmetre pel terme, mètricament equivalent, ἀρχή.

dolents de cadascuna d'elles. El model de constitució que ha triomfat entre vosaltres és tal, que, quan hom mira el Senat, òrgan consultiu i dipositari dels poders, pensa que no hi ha una aristocràcia més perfecta que aquesta; quan hom observa la força del poble i amb quina facilitat aconsegueix allò que desitja i demana, la considera una democràcia, on res no hi manca, llevat dels propis errors del poble; i, quan hom mira l'*èfor* i *prità* de tots, gràcies al qual el poble té la possibilitat d'assolir les seves aspiracions i l'oligarquia el govern i el poder, el veu com l'encarnació de la més perfecta monarquia, lliure, tanmateix, dels vicis d'un tirà i més digne que un august rei. 91. I no és inversemblant que vosaltres hàgiu estat els únics capaços d'establir aquestes distincions i de comprendre com cal dirigir els afers interns i externs de la ciutat, car sou els únics governants per naturalesa. En canvi, els altres pobles que abans d'ara instauraren un poder absolut, esdevingueren alternativament dèspotes i esclaus els uns dels altres, i, d'aquesta manera, bastards del poder, tot canviant per ordre llur posició com en un joc: els macedonis esclavitzaren els perses, els perses els medes, els medes els siris. A vosaltres, però, tots us coneixen, des que us coneixen, com a governants. Des d'un principi heu estat lliures, i, com que heu dirigit sempre les vostres mires cap a l'imperi, us heu equipat de tot el que podia contribuir-hi de manera favorable, trobant una constitució, com ningú mai abans d'ara, i donant a tots lleis i normes indefugibles.

92. És per això que potser no resultaré inoportú, si exposo una idea que fa estona se m'ha acudit i que en nombrosos moments he tingut rondant-me els llavis, però que fins aquí sempre el desenvolupament del discurs ha diferit. Car en quina mesura heu avantatjat tots els altres per la magnitud del vostre imperi i pel propòsit de la vostra constitució, això ja ha estat dit. Tanmateix, em sembla que ara no seria un desencert dir que tots els qui us han precedit, àdhuc els qui dominaven una gran part de la terra, governaven llurs pobles com a cossos nus. 93. Quan han existit tantes ciutats, continentals o marítimes? o quan han estat tan ben proveïdes? Quin home viatjava en el passat, comptant les ciutats per dies, o travessant-ne en un mateix jorn dues o tres, com si fossin barris? De manera que la inferioritat dels vostres predecessors és palesa no sols en els fonaments de l'imperi, ans també, i en la mesura en què governaven els mateixos pobles que vosaltres, en la manca d'igualtat i d'homogeneïtat entre els súbdits, car cal només oposar a una tribu del passat la comunitat avui en ella establerta. Per tant, hom podria dir que ells foren reis de deserts i de guarnicions, mentre que vosaltres sou els únics governants de ciutats. 94. Ara totes les ciutats gregues prosperen sota el vostre comandament i llurs monuments, les arts i tots els ornaments us honoren com un vell raval. Els promontoris de la costa i de l'interior són plens de ciutats, les unes de nova fundació, les altres engrandides per i sota el vostre domini. 95. Jònia, la terra tan disputada, alliberada ja de guarnicions i sàtrapes, a tots s'ofereix com a guia de bellesa; i tant com abans semblava avantatjar en elegància i en ordre els altres pobles, tan gran és ara la preeminència que ha

aconseguit sobre ella mateixa. També la noble i gran ciutat d'Alexandre a Egipte ha esdevingut un ornament de la vostra hegemonia, com un collaret o un braçalet entre moltes altres joies d'una rica senyora. 96. I teniu una cura especial dels grecs, com si us haguessin nodrit, estenent sobre d'ells la vostra mà protectora i reviscolant-los, quan jeien postrats, ja que a uns, els que antany foren els millors cabdills, els heu concedit llibertat i autonomia, mentre que els altres els conduïu amb mesura dins d'una gran moderació i sol·licitud. Quant als bàrbars, els eduqueu amb bondat o amb fermesa, segons la naturalesa de cada un d'ells, com és raonable que no siguin pitjors que cavallerissos els qui són governadors d'homes, sinó que vosaltres després d'indagar quina és llur idiosincràsia, d'acord amb ella els dirigiu. 97. Com en una festa, tot el món ha renunciat al seu antic vestit, les armes, i s'ha abocat a tota mena de bellesa i de joia amb plena llibertat. Les velles rivalitats han abandonat les ciutats i una única emulació les anima totes: aparèixer cadascuna com la més bella i atractiva. Arreu del món hi ha palestres, fonts, pòrtics, temples, tallers, escoles, i és possible dir amb encert que tot el món ha recuperat la salut, com si abans, des d'un principi, hagués estat malalt. 98. Les ciutats mai no deixen de rebre els obsequis que els arriben de vosaltres, ni és possible determinar quines en són més beneficiades, puix que la vostra filantropia és idèntica per a totes. 99. Les ciutats llueixen d'esplendor i de bellesa, i tot el món està guarnit com un jardí. El fum de les planures i els senyals de foc, amics o enemics, com si el buf del vent se'ls hagués endut, són lluny, més enllà de la mar i de la terra, i en lloc seu, hom hi ha introduït l'encís de la festa, un nombre infinit de jocs i de celebracions que, com un foc sagrat i inextingible, mai no acaben, ans cada dia en un indret diferent sempre és possible trobar-ne alguna. Tots amb dignitat hi participen, i solament cal compadir els qui encara romanen fora de la vostra hegemonia, si de cas en algun paratge n'hi ha alguns, pels grans béns de què resten mancats. 100. En efecte, la coneguda sentència, que la terra és la mare de tots i la pàtria comuna de tots, sou vosaltres els qui millor l'heu justificada. Ara almenys, li és possible, tant a un grec com a un bàrbar, amb els béns propis o sense ells, anar fàcilment on vulgui, com si passés d'una pàtria a una altra. Ni les portes Cilícies ni els estrets i sorrencs passos entre Aràbia i Egipte, ni muntanyes inaccessibles, ni rius d'infinita extensió, ni inhospitalàries tribus bàrbares provoquen cap mena de por, sinó que per a sentir-se segur, cal només ésser ciutadà romà, o millor, un dels vostres súbdits. 101. Les paraules d'Homer,

«la terra comuna per a tots»,²⁷

amb vosaltres han esdevingut realitat, ja que heu mesurat tot el món, heu estès ponts damunt els rius, heu aplanat muntanyes fent-les terres per a cavalcar, heu munit amb guarnicions zones deshabitades i tot ho heu sotmès als vostres costums i organització. Per tant, m'afiguro que allò que era

27. *Il.* XV 193.

considerat vida abans de Triptòlem, era també l'anterior als vostres dies: una vida dura, agresta, ben poc distinta d'una existència muntanyenca; mentre que la vida civilitzada, és a dir, la d'ara, fou iniciada per la ciutat dels atenesos, però ha estat consolidada per vosaltres, els segons, i —com diuen— els millors. 102. Ara, si més no, ni cal traçar una descripció de la terra ni enumerar els costums de cada poble, sinó que vosaltres sou els guies comuns de tots. Heu obert les portes del món i heu donat a tots els qui ho desitgen l'oportunitat d'esser-ne testimonis oculars; heu prescrit lleis comunes per a tots i heu posat fi a l'estat anterior, atractiu per fer-ne una descripció de paraula, però intolerable, quan hom l'examina amb seriositat; heu fet possibles els matrimonis mixtos i heu organitzat tot el món com si fos una única casa. 103. Com diuen els poetes,²⁸ abans del regne de Zeus, tot l'Univers era ple de discòrdia, de confusió i de desordre; però, quan Zeus arribà al poder, l'asserenà, i els Titans, vençuts per ell i pels seus lleials, foren desterrats a les més pregones cavernes de la terra. Així també, qualsevol qui reflexioni sobre l'estat del món abans dels vostres dies i sota el vostre comandament, comprendrà que antany tot estava capgirat de dalt a baix i era dirigit a l'atzar, però que, quan vosaltres heu assolit el poder, les pertorbacions i les discòrdies han acabat, un ordre general i una llum radiant han penetrat la vida pública i privada dels homes, han aparegut lleis i els altars dels déus han rebut testimonis de la confiança dels homes. 104. Car abans els altres, com si castressin llurs pares, devastaven la terra, i no devoraven llurs fills, però mataven els uns els dels altres, i també els propis, per llurs internes discòrdies, fins i tot davant dels temples. Ara, en canvi, una diàfana i universal seguretat ha estat garantida a la terra i als seus habitants, puix que tot resta lliure de qualsevol patiment, en haver estat adoptats els mitjans que fan possible un bon govern. 105. També els déus, observadors favorables, col·laboren en la vostra recta direcció de l'imperi i recolzen la vostra possessió: Zeus, perquè per ell bellament administreu la seva bella obra, que és, segons diuen, el món habitat; Hera és honorada, perquè els matrimonis es fan segons una llei; Atena i Hefest pel respecte que hom té a llurs arts; Dionís i Demèter, perquè els seus fruits no són ultrajats; Posidó, perquè li heu deslliurat el mar de combats navals i les naus de guerra han estat canviades per les dels comerciants; el cor d'Àpol·lo, d'Àrtemis i de les Muses mai no deixa de veure els seus servidors en els teatres; Hermes no està privat de jocs ni d'ambaixades. ¿Quan ha tingut Afrodita millors ocasions per als seus encants i unions, o quan les ciutats n'han tingut una part tan gran? Els favors d'Àsclepi i dels déus egipcis mai no s'han ofert com ara als homes. Tampoc Ares no ha estat deshonorat per vosaltres, ni és de témer que provoqui una general pertorbació, com quan contemplava el banquet dels Lapites, ans a les riberes dels rius més allunyats dirigeix una dansa sense fi i conserva les armes netes de sang. El sol omnivident no contempla ara cap violència ni cap injustícia ni cap de les maldats

28. Cfr. Plató, *Banquet* 197b.

habituals en temps passats, de manera que és raonable que observi amb complaença el vostre imperi. 106. També Hesíode, crec jo, si hagués estat tan perfecte i inspirat poeta com Homer, el qual no ignorà l'arribada del vostre imperi, sinó que va profetitzar-la en els seus versos,²⁹ no hauria començat la genealogia de les races per l'Edat d'Or, com va fer, ni, tot i que hagués pres aquest punt de partença, en tractar de la darrera de les races, la de ferro, no hauria dit que el seu anorreament es produïria,

«quan els homes naixessin ja amb els polsos canosos»,³⁰

ans, quan arribessin la vostra supremacia i el vostre imperi, aleshores tindria lloc la ruïna de la raça de ferro sobre la terra, i *Dike* i *Aidós* podrien tornar a viure entre els homes, i serien compadits els nascuts abans dels vostres dies.

107. Per altra part, les vostres magistratures, en realitat, per vosaltres introduïdes, cada vegada són refermades per tots. L'actual magistrat suprem, com un atleta, amb tanta claredat avantatja els seus avantpassats, que no és fàcil de dir en quina mesura va al davant d'homes tan distints. Fins i tot hom podria dir que justícia i llei són els seus decrets. El millor exemple és que tria com a col·laboradors en el poder homes de confiança i de formació similar a la seva, més que cap altre dels qui l'han precedit.

108. Sens dubte, l'esforç més gran d'ençà que he començat ha estat igualar el meu discurs a la majestat de l'imperi, bo i necessitant gairebé tant de temps com és el de l'imperi. I tant de bo sigui aquest tota l'eternitat! Així, doncs, és millor cloure el discurs, com els poetes de ditirambs i de peans, amb una pregària: 109. Siguin invocats tots els déus i els fills dels déus, perquè concedeixin que aquest imperi i aquesta ciutat es complaquin en una prosperitat perenne i que no se'n vegin privats, abans que el ferro suri en el mar i que els arbres deixin de florir a la primavera.³¹ Que l'emperador i els seus fills siguin preservats i aconseguen des del seu poder béns per a tots! El meu audaç intent acaba aquí. Ara, però, sou vosaltres els qui heu de decidir si he reeixit o fracassat en ell.

29. Cfr. *Il.* XX 307 ss.

30. *Op.* 181.

31. Cfr. Heròdot I 165; Plató, *Fedre* 264c.